Olemukseton yhteisö

Giorgio Agamben,
Tuleva yhteisö.
Suom. Jussi Vähämäki,
Gaudeamus,
Helsinki 1995,
96 s.

Gaudeamus tekee ansiokkaassa sarjassaan *Eurooppalaisia ajattelijoita* sen, mitä maamme suurimmat kustantajat eivät nykyään uskalla: julkaisee suomeksi ajattelijoita, joilla ei vielä ole suuren klassikon asemaa, joita angloamerikkalainen julkisuus ei vielä ole jauhanut väsyksiin asti, joiden ajattelua ei ole vielä edes yksinkertaistettu meneviksi mainoslauseiksi, mutta joiden töitä luetaan, arvostetaan ja kommentoidaan manner-eurooppalaisissa ajattelun keskuksissa. Näihin kuuluu myös Italiassa ja Ranskassa opettava Giorgio Agamben, jonka tuotantoa *Tuleva yhteisö* edustaa tyyliltään ja teemoiltaan hyvin. Hänen teoksissaan yhdistyy omaperäisesti keskiaikaisen filosofian harrastus ja modernin kielifilosofian kriittinen tarkastelu. Erityisen keskeisiä ja tunnistettavia vaikutteita hän on saanut entiseltä opettajaltaan Martin Heideggerilta sekä Walter Benjaminilta, jonka teosten italialaisen laitoksen hän on toimittanut. *Tulevassa yhteisössä* Agambenin laaja lukeneisuus saostuu omintakeiseksi ja jänteväksi kokonaisuudeksi. Tämän erittäin tiiviin tekstin keskeinen kysymys on yhteisöllisyyden ja siihen olennaisesti liittyvän etiikan mahdollisuus modernissa maailmassa.

Spektaakkelin yhteiskunta

Agamben nojaa aikalaiskritiikissään Guy Debordin teesiin, jonka mukaan nykyään markkinat toimivat ennen muuta spektaakkelin logiikalla: kaikesta tulee esitettävää ja esitettävänä ostettavaa. Kommunikoimattoman salaisuuden mahdollisuus katoaa, ja samalla katoaa mahdollisuus kielellistymättömään kokemukseen, jonka surkastuneena jäännöksenä esiintyy täysin sisäiseksi ihmisen eristävä elämys. Olemisen kriteeriksi tulee näkyminen ja kaikkien ymmärtämä esilläolo. Kieli ja kommunikaatio muuttuvat Agambenin analyysin mukaan itsenäisiksi alueikseen, ja mikä pahinta,

samalla niistä katoaa kaikkein olennaisin, kielellisen kyky kantaa ei-kielellistä. Spektaakkelin yhteiskunnassa sana ja koko ihmiselle lajityypillinen kielellinen kommunikaatio erottuu siitä, mitä se paljastaa, ja tulee erotetuksi omaksi autonomiseksi alueekseen. "Se, mikä estää kommunikaation, on kommunikoitavuus itse, ihmisiä erottaa se mikä heidät sitoo toisiinsa. Journalistit ja mediakraatit ovat tämän ihmisen kielellisen luonnon vieraantumisen uusi papisto." (S. 75) Agambenin esimerkki spektaakkelimaisuudesta on Dim-sukkahousumainos, jossa tanssivien tyttöjen ruumiit edustavat ruumiin modernia kohtaloa: irtaantumista kaikesta yksilöllisestä elämäkerrasta, mutta myös biologisesta kohtalosta, muuttumista täysin kommunikoivaksi yleiseksi ja yleispäteväksi ruumiiksi, spektaakkeliksi.

Agambenin profeetallinen ilosanoma kuitenkin on, että suurin vaara avaa myös mahdollisuuden pelastukseen: juuri spektaakkelin yhteiskunta tekee ihmiselle mahdolliseksi "kokea koko kielellinen olemuksensa ei kielen tätä tai tuota sisältöä, vaan kieli *itse*, ei tämä tai tuo tosi propositio, vaan itse se tosiasia että puhutaan" (s. 76). Agambenin käsityksen mukaan juuri kielen rajoilla aistimellisuus voidaan saavuttaa, ja siksi kielen ja sen rajojen tutkiminen mahdollistaa uuden aistimellisuuden. Kommunikaation ylivallan kumoutuessa on tavoitettavissa jälleen "ei-kielellisen kielessä-oleminen" (s. 70).

Agambenin erityisesti juutalaisesta perinteestä ammentavan uskonnollissävytteisen kielen ei pidä antaa hämätä: kyse on ennen muuta maallistamisen maallistamisesta, sen pelastamisesta joko materiaan tai henkeen sijoitettavalta yliluonnollisuudelta, elämän perustalta tai päämäärältä. Kyseessä on maallinen messianismi, jossa elämä myönnetään, "elämä jossa ei ole mitään pelastettavaa" (s. 20). Tällainen messiaanisuus tavoittaa maailmaa, jossa olennot ilman yliluonnollisuutta nauttivat "turmeltumattomasta lankeemuksesta" (s. 45), jossa elämän "luonnollinen ilo" (s. 20) löytyy asioiden olemisen korjaamattomuudessa: siinä että asiat ovat juuri niin kuin ne ovat. Itse messiaan paikka on olennaista pitää tyhjänä, vastaanoton mahdollisuutena, mahdollisuuden mahdollisuutena. Todellinen ilo on tavoitettavissa elämässä "vailla kohtaloa" (s. 20), elämässä vailla sekä toivoa tulla pelastetuksi ja autaaksi että pelkoa tulla kadotetuksi ja epätoivoiseksi. Nietzscheläisittäin Agambenin teksti kuljettaa lukijaa sanomaan elämälle kyllä. Miten myöntää mahdollisuus ilman, että siitä tulee puhdasta, kykenemätöntä siirtymään mihinkään erityiseen tekoon? Tämä kysymys on agambenilaisen etiikan kulmakivi.

Etiikka ja yhteisö

"Jokaisen etiikkaa käsittelevän esityksen täytyy lähteä siitä tosiasiasta, että ihminen ei ole eikä hänellä ole olemassa tai toteutettavaan mitään olemusta, historiallista tai henkistä kutsumusta tai biologista kohtaloa. Ainoastaan tästä syystä voi jokin sellainen kuin etiikka olla olemassa: sillä on selvää, että jos ihminen olisi tai hänellä olisi olemassa tämä tai tuo substanssi, tai kohtalo, minkäänlainen eettinen kokemus ei olisi mahdollinen olisi olemassa ainoastaan tehtäviä toteutettavaksi." (S. 46) Juuri ilman olemukseen sisältyvää tehtävää tai päämäärää ihminen voi olla oma voimansa, olla oma mahdollisuutensa, olla eettinen. Sillä ilman olemusta oman maneerinsa synnyttämä ihminen kuitenkin *on*; olemuksen ja olemisen välillä on jännite, jonka paikalla on mahdollisuus etiikkaan ja mahdollisuus yhteisöön.

Tuleva yhteisö kiertyy yhä uudelleen yhteiskunta-ajattelun perustavan ongelman ympärille: kuinka on mahdollista ainutlaatuisten yhdistyminen toisiinsa niin, että niiden ainutlaatuisuus sekä yhdistyy että säilyy? Agamben yrittää ajatella mekanismia, jossa ainutlaatuinen ja yleinen eivät asetu toisiaan vastaan. Tässä mielessä Agamben on jotain muuta kuin moderni, hänelle peruskategorioita eivät ole "psykologinen" ja tätä vasten asettuva "sosiologinen". Hänen kysymyksensä ei käsittele "sisäisen subjektin" suhdetta ulkoisiin "instituutioihin" tai "rakenteisiin". Yhteisö ei ole substanssi eikä olio. Yhteisöllisyyden perusta ei Agambenin mukaan ole mikään kaikkien jakama ja kaikki laadullisesti yhdenmukaistava kätketty olemus tai esillä oleva ominaisuus, ei siis esimerkiksi kansallinen identiteetti, asema tuotannossa, poliittinen päämäärä, mutta ei edes "kevyesti" jaettu harrastuskaan. Spinozaa seuraten Agamben toteaa, että se mikä on yhteistä, ei muodosta minkään ainutlaatuisuuden olemusta. Yhteisöllisyyden kannalta keskeistä onkin "epäolennaisen yhteisön idea, ajatus yksimielisyydestä, joka ei kosketa millään muotoa olemusta" (s. 30). Tällaista yhteisöä välittää "yhteenkuuluminen itse" (s. 78), yhteenkuuluminen sellaisenaan ilman lisämääreitä. Se on yhteisö, "jota ei voi kerta kaikkiaan esittää" (s. 34). Puhdas yhteisöllisyys ei jää kuitenkaan negatiiviseksi, sillä singulaarisuudet yhdistyvät olemassaolossa vaikka eivät missään olemuksessa. Yhteisö ei ole erityiselle välinpitämätöntä yleisyyttä mutta ei myöskään toisilleen kommunikoimattomien ainutlaatuisuuksien täydellistä hajaantumista.

Agambenin mukaan yksilöllisyys syntyy tapana tai maneerina, jolla ainutlaatuinen ja yleinen välittyvät toisiinsa. Olennaista on kuitenkin huomata, että tämä tapa tai maneeri ei itsessään ole indiviidi vaan ennemminkin juuri se, joka jakautuu, joka on suhteessa yleiseen. Yksilöllisyys on kuin jokaiselle omintakeinen käsiala, jossa toisiinsa sekoittuvat kaikille yhteinen merkki ja jäljittelemättömän omaperäiset venkurat. Se ei ole pysyvää vaan ennemminkin yhteisen jatkuvaa tulemista erityiseksi. Erityinen ja lajityypillinen tulevat tässä erottamattomiksi. Yleinen voima tai mahdollisuus yhdistyy erityiseen tekoon ilman, että voima menettää yleisyytensä tai teko erityisyytensä. On tärkeää mutta myös vaikeaa muistaa, että tässä singulaarisuus ei tarkoita mitään yksilöllistä substanssia. Ainutlaatuisuus, kaikille yhtäläisestä ja yleisestä erottuva singulaarisuus ei itse ole substantiaalista eikä olemuksellista, se ei ole perusta, se on ennemminkin "olevan rajojen rimpsuuntumista tai epämääräistymistä: *paradoksaalista yksilöllistymistä epämääräistymisessä*" (s. 56). Juuri tässä olevan rajojen epämääräistymisessä Agambenin mukaan yhtälailla yksilö, yhteisö kuin etiikkakin tulevat.

Agambenin käsityksen mukaan tällainen tuleva yhteisö on sietämätön niiden mekanismien kannalta, jotka haluaisivat muodostaa kaikesta ja kaikista pysyviä identiteettejä. Tällaisten mekanismien yleisnimi Agambenille on valtio. Tiananmenin verilöyly on hänelle esimerkki tilanteesta, jossa valtio tukahduttaa itselleen sietämättömän identiteetittömän yhteisön muodostumisen. Tiananmenille kokoontuneille ihmisille ei Agambenin mukaan ollut olennaista mikään erityinen tavoite tai mikään kokoontuneita yhdistävä ominaisuus tai olemus sinänsä, ennemminkin kyseessä oli yhteenkokoontuminen, joka kyseenalaisti kaikki valtiollisiin identiteetteihin tai vaatimuksiin samastuvan politiikan. Tiananmenin esimerkki määrittelee Agambenille "tulevan politiikan", jossa ei taistella valtiovallan anastamiseksi mutta joka ei ole edes kansalaisyhteiskunnan tai vaihtoehtoliikkeen kapinaa: "ihmiset kuuluvat yhteen ilman esitettävissä olevaa yhteen kuulumisen edellytystä (vaikka vain yksinkertaisen ennakkoolettamuksen muodossa) siinä se, mitä valtio ei voi missään tapauksessa hyväksyä" (s. 79).

Parhaimmillaan Agamben on pohtiessaan filosofisesti yhteisön ja etiikan mahdollisuutta ja luonnetta. Sen sijaan sinänsä kiinnostava esitys spektaakkelin yhteiskunnasta jää sangen yleiseksi välineeksi ymmärtää aikaamme, koska Agamben ei esitä mitään kovin konkreettisia erittelyjä siitä, missä ja miten kommunikaation irtaantuminen omaksi, itsenäiseksi alueekseen tapahtuu, kuinka kattava se on tai mitä siitä seuraa arkisille käytännöillemme. *Tuleva yhteisö* antaa tämänkaltaisiin kysymyksiin lähinnä viitteellisiä vinkkejä mutta tokikaan sitä ei ole edes tarkoitettu sosiaalihistorialliseksi tutkielmaksi. Sitä paitsi Agamben on teoksessaan *Infanzia e storia* jo parikymmentä vuotta sitten käsitellyt seikkaperäisemmin erityisesti kokemuksen katoamista modernissa maailmassa. *Tuleva yhteisö* asettaa onnistuneesti yhteisöllisyyden ja etiikan perustaa koskevia kysymyksiä. Agambenin ilmaisu on askeettisessa ankaruudessaan jopa runollista, niinpä kirja on vaikea mutta palkitseva. Agambenin tiivistä tekstiä kannattaakin lukea kuten Nietzsche kehottaa nauttimaan aforismejaan: märehtien.

Turo-Kimmo Lehtonen